

JINOIY JAZO TUSHUNCHASI, UNING MAQSADI VA TIZIMI.

Otayev O'tkirkbek Matyoqubovich*O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti Kasbiy tayyorgarlik fakulteti Maxsus fanlar sikli katta o'qituvchisi, podpolkovnik**Tel: +99897 775 08 83*

Annotasiya: Mazkur maqolada jinoyat sodir etishda sodir etishda ayblangan shaxslarga nisbatan qo'llanadigan ma'naviy, moddiy yoki jismoniy cheklashlar bilan bog'liq bo'lgan majburlov chorasi to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqishning ayrim jihatlariga ilmiy asoslangan ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: jinoyat, shaxs, jinoiy jazo, majburlov chorasi, jarima, axloq tuzatish ishlari, ozodlikdan mahrum qilish, himoya.

Аннотация: В статье изложены научно обоснованные сведения о некоторых аспектах рассмотрения дел о применении принудительных мер, связанных с моральными, материальными или физическими ограничениями, к лицам, обвиняемым в совершении преступления.

Ключевые слова: преступление, личность, уголовное наказание, мера принуждения, штраф, исправительные работы, лишение свободы, защита.

Abstract: This article provides scientifically based information on some aspects of the consideration of cases on coercive measures related to moral, material or physical restrictions applied to persons accused of committing a crime.

Keywords: crime, person, criminal punishment, coercive measure, fine, correctional labor, deprivation of liberty, protection.

Jazo - jinoyat sodir etishda aybli deb topilgan shaxsga nisbatan davlat nomidan sud hukmi bilan qo'llanadigan va mahkumni qonunda nazarda tutilgan muayyan huquq va erkinliklardan mahrum qilish yoki ularni cheklashdan iborat majburlov chorasidir.

Jazoning belgilari:-

-Jinoyat kodeksida qat'iy belgilanganligi;

-Davlat nomidan sud hukmi bilan tayinlanish;

-Jinoyat sodir etishda aybli deb topilgan shaxsga nisbatan tayinlanishi;

-Mahkumni qonunda nazarda tutilgan muayyan huquq va erkinliklardan mahrum qilishi yoki ularni cheklashi;

-Sudlanganlikni keltirib chiqarishi.

Jazoning maqsadi:-

-mahkumni axloqan tuzatish;

-mahkumning jinoiy faoliyatini davom ettirishga to'sqinlik qilish;

-mahkumning boshqa jinoyatlar sodir etishining oldini olish;

-boshqa shaxslar tomonidan jinoyat sodir etishning oldini olish.

Jazo tizimi - jinoyat sodir yetishda aybli deb topilgan shaxsga nisbatan sud tomonidan tayinlanishi mumkin bo'lgan va jinoyat qonunida yengilidan og'irligiga qarab joylashtirilgan jazo turlarining yig'indisidir.

Asosiy jazolar:			
jarima	muayyan huquqdan mahrum qilish	majburiy jamoat ishlari	axloq tuzatish ishlari
xizmat bo'yicha cheklash	ozodlikni cheklash	intizomiy qismga jo'natish	ozodlikdan mahrum qilish
umrbod ozodlikdan mahrum qilish			
Qo'shimcha jazolar:			
harbiy yoki maxsus unvondan mahrum qilish			

Xizmat bo'yicha cheklash yoki intizomiy qismga jo'natish tariqasidagi jazolar faqat harbiy xizmatchilarga nisbatan qo'llaniladi. Muayyan huquqdan mahrum qilish faqat asosiy jazo sifatidagina emas, balki qo'shimcha jazo tariqasida ham qo'llanilishi mumkin.

1. Jarima aybdordan davlat daromadiga Jinoyat kodeksida belgilangan miqdorda pul undirishdir. Jarima bazaviy hisoblash miqdorining besh baravaridan olti yuz baravarigacha miqdorda belgilanadi. Sud jarimaning to'lanmagan miqdorini majburiy jamoat ishlari, axloq tuzatish ishlari, xizmat bo'yicha cheklash, ozodlikni cheklash yoki ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo bilan almashtiradi. Majburiy jamoat ishlarining ikki yarim soati bazaviy hisoblash miqdorining bir baravari miqdoridagi jarimaga tenglashtirilib, to'rt yuz sakson soatdan ko'p bo'lmagan muddatga, axloq tuzatish ishlarining, xizmat bo'yicha cheklashning, ozodlikni cheklashning yoki ozodlikdan mahrum qilishning har bir oyi bazaviy hisoblash miqdorining o'n olti baravari miqdoridagi jarimaga tenglashtirilib, uch yildan ko'p bo'lmagan muddatga tayinlanadi.

2. Muayyan huquqdan mahrum qilish shaxsni sud tayinlagan muddat davomida aybdorning korxonalar, muassasalar yoki tashkilotlarda u yoki bu mansabni yegallashini yoxud u yoki bu faoliyat bilan shug'ullanishini taqiqlashdan iboratdir. Muayyan huquqdan mahrum qilish jazosi ozodlikdan mahrum qilish, intizomiy qismga jo'natish jazosiga qo'shimcha jazo tariqasida tayinlangan bo'lsa, asosiy jazoning butun muddatiga, bundan tashqari sud hukmi bilan tayinlangan muddatga joriy yetiladi. Bu jazo boshqa asosiy jazolarga qo'shimcha jazo tariqasida tayinlanganda va mahkum

shartli hukm qilinganda uning muddati hukm qonuniy kuchga kirgan vaqtdan boshlab hisoblanadi.

Muayyan huquqdan mahrum qilish	Asosiy jazo	Qo'shimcha jazo
	bir yildan besh yilgacha	bir yildan uch yilgacha

Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanayotgan shaxslarga nisbatan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqidan mahrum qilish tarzidagi jazo tayinlanmaydi, bundan odam o'lishiga yoki boshqa og'ir oqibatlariga sabab bo'lgan hollar mustasno.

3. Majburiy jamoat ishlari mahkumni haq to'lanmaydigan foydali jamoat ishlarini bajarishga majburiy tarzda jalb qilishdan iboratdir. Mahkum ishlayotgan yoki o'qiyotgan bo'lsa, majburiy jamoat ishlari ishdan yoki o'qishdan bo'sh vaqtda o'taladi. Mahkumlar majburiy jamoat ishlarini o'tashi mumkin bo'lgan joylar (obektlar) va majburiy jamoat ishlarining turi mazkur jazoning ijrosini nazorat qiluvchi organlar tomonidan belgilanadi. Majburiy jamoat ishlari bir yuz yigirma soatdan to'rt yuz sakson soatgacha bo'lgan muddatga tayinlanadi va olti oy davomida kuniga to'rt soatdan ko'p bo'lmagan vaqtda, mahkumga bog'liq bo'lmagan holatlar yuzaga kelgan taqdirda yesa, bir yilgacha bo'lgan muhlatda kuniga to'rt soatdan ko'p bo'lmagan vaqtda o'taladi. Mahkum jazoni o'tashdan bo'yin tovlagan taqdirda, sud majburiy jamoat ishlarining o'talmagan muddatini majburiy jamoat ishlarining to'rt soatini ozodlikni cheklashning yoki ozodlikdan mahrum qilishning bir kuniga tenglashtirgan holda hisoblab, ozodlikni cheklash yoki ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo bilan almashtiradi. Jazoni o'tashdan bo'yin tovlanilgan vaqt jazoning o'talgan muddatiga qo'shib hisoblanmaydi. Majburiy jamoat ishlari pensiya yoshiga yetgan shaxslarga, o'n olti yoshga to'lmagan shaxslarga, homilador ayollarga, uch yoshga to'lmagan bolalari bor ayollarga, birinchi va ikkinchi guruh nogironligi bo'lgan shaxslarga, harbiy xizmatchilarga, chet yel fuqarolariga va O'zbekiston Respublikasida doimiy yashamaydigan shaxslarga nisbatan qo'llanilmaydi.

4. Axloq tuzatish ishlari shaxs ish haqining o'n foizidan o'ttiz foizigacha miqdorini davlat daromadi hisobiga ushlab qolgan holda uni mehnatga majburan jalb qilishdan iborat bo'lib, jazo sudning hukmiga muvofiq mahkumning o'z ish joyi yoki mazkur jazo ijrosini nazorat qiluvchi organlar belgilab beradigan boshqa joylarda o'taladi. Axloq tuzatish ishlari olti oydan uch yilgacha muddatga tayinlanadi. Agar shaxs sud tomonidan tayinlangan axloq tuzatish ishlari muddatining jami bo'lib o'ndan bir qismidan ko'prog'ini o'tashdan bo'yin tovlasa, sud axloq tuzatish ishlarining o'talmagan muddatini xuddi shu muddatga ozodlikni cheklash yoki ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo bilan almashtiradi. Jazoni o'tashdan bo'yin tovlagan vaqt jazoning o'talgan muddatiga qo'shib hisoblanmaydi.

Axloq tuzatish ishlari pensiya yoshiga yetganlarga, mehnatga qobiliyasizlarga, homilador ayollarga, uch yoshga to'lmagan bolalari bor ayollarga va harbiy xizmatchilarga nisbatan qo'llanilmaydi.

5. Xizmat bo'yicha cheklash harbiy xizmatni kontrakt bo'yicha o'tayotgan harbiy xizmatchini sud hukmida ko'rsatilgan muddat davomida muayyan huquq va imtiyozlardan mahrum qilib, pul ta'minotining o'n foizidan o'ttiz foizigacha bo'lgan miqdorini davlat daromadi hisobiga ushlab qolishdan iborat. Xizmat bo'yicha cheklash jazo chorasi Jinoyat kodeksi Maxsus qismining moddasida nazarda tutilgan hollarda ikki oydan uch yilgacha muddatga qo'llaniladi. Xizmat bo'yicha cheklash tariqasidagi jazoni o'tash muddati davomida mahkumning mansabini, harbiy yoki maxsus unvonini oshirish mumkin yemas, jazoni o'tagan vaqt yesa, uning ko'p yil ishlaganlik, navbatdagi harbiy yoki maxsus unvon hamda pensiya olish uchun asos bo'ladigan xizmat muddatiga qo'shilmaydi. Ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyat yoki og'ir oqibatlarni keltirib chiqarmagan yehtiyosizlik orqasida sodir yetilgan jinoyat uchun sud ish holatlari va mahkumning shaxsini hisobga olgan holda uch yildan ko'p bo'lmagan muddatga ozodlikdan mahrum qilish yoki axloq tuzatish ishlari jazosi o'rniga shu muddatga xizmat bo'yicha cheklash jazosini qo'llashi mumkin.

6. Ozodlikni cheklash sud tomonidan mahkumga nisbatan yashash joyini u yoki bu sabab bilan tark yetishni butunlay taqiqlashdan yoki sutkaning muayyan vaqtida yashash joyidan chiqishni cheklashdan iborat. Ozodlikni cheklash bir oydan besh yilgacha muddatga tayinlanadi.

Sud ozodlikni cheklashga hukm qilingan shaxsning zimmasiga:

- o'zi yetkazgan moddiy va ma'naviy zararining o'rnini qoplash;
- ishga yoki o'qishga joylashish;
- tuzalishga ko'maklashuvchi boshqa majburiyatlarni yuklashi mumkin.

Agar ozodlikni cheklashga hukm qilingan shaxs jazoni o'tash davrida o'zining jinoiy qilmishlarini anglab yetgan, tuzalish yo'liga qat'iy o'tgan, yetkazilgan moddiy va ma'naviy zararining o'rnini qoplagan bo'lsa, sud mahkumga nisbatan ilgari tayinlangan taqiqlarni (cheklashlarni) to'liq yoki qisman bekor qilishi mumkin. Mahkum ozodlikni cheklash tariqasidagi jazoni o'tashdan qasddan bo'yin tovlagan, shuningdek sud tomonidan o'z zimmasiga yuklangan majburiyatlarni bajarmagan taqdirda, sud ozodlikni cheklash jazosining o'talmay qolgan muddatini boshqa turdagi jazo bilan almashtirishi mumkin. Jazoni o'tashdan bo'yin tovlash vaqti o'talgan jazo muddatiga qo'shib hisoblanmaydi.

Ozodlikni cheklash harbiy xizmatchilar, chet yel fuqarolari, shuningdek O'zbekiston Respublikasida doimiy yashash joyiga yega bo'lmagan shaxslarga nisbatan tayinlanmaydi.

7. Intizomiy qismga jo'natish muddatli harbiy xizmat harbiy xizmatchisini sud tomonidan belgilangan muddat mobaynida ichki tartibi ancha qattiq bo'lgan maxsus

harbiy qismga joylashtirish orqali, muayyan huquq va imtiyozlardan mahrum yetishdir. Intizomiy qismga jo'natish jazosi Jinoyat kodeksi Maxsus qismining moddasida nazarda tutilgan hollarda uch oydan bir yilgacha muddatga qo'llaniladi. Sud ish holatlari va mahkumning shaxsini hisobga olgan holda uch yildan ko'p bo'lmagan muddatga ozodlikdan mahrum qilish jazosi o'rniga shu muddatga intizomiy qismga jo'natish jazosini qo'llashi mumkin.

8. Ozodlikdan mahrum qilish mahkumni jamiyatdan ajratib jazoni ijro yetish koloniyasi yoki turmaga joylashtirishdan iboratdir. Ozodlikdan mahrum qilish bir oydan yigirma yilgacha muddatga belgilanadi, ushbu moddaning uchinchi qismida nazarda tutilgan hollar bundan mustasno. Uzoq muddatli ozodlikdan mahrum qilish yigirma yildan ortiq, lekin yigirma besh yildan ko'p bo'lmagan muddatga belgilanadi va faqat javobgarlikni og'irlashtiradigan holatlarda qasddan odam o'ldirish (97-moddaning ikkinchi qismi) va terrorizm (155-moddaning uchinchi qismi) uchun tayinlanishi mumkin. Uzoq muddatga ozodlikdan mahrum qilish jazosi ayolga, o'n sakkiz yoshga to'lmasdan jinoyat sodir yetgan shaxsga va oltmish yoshdan oshgan yerkakka nisbatan tayinlanishi mumkin yemas. Ozodlikdan mahrum qilish Jinoyat kodeksining 60-moddasida nazarda tutilgan bir necha jazolarni qo'shish tartibida tayinlanganda, uning muddati yigirma besh yilgacha belgilanishi mumkin. Ozodlikdan mahrum yetishga hukm qilinayotgan ayollarga hamda oltmish yoshdan oshgan yerkaklarga nisbatan tayinlanayotgan jazo muddati Jinoyat kodeksi Maxsus qismining tegishli moddasida nazarda tutilgan ozodlikdan mahrum yetish yeng ko'p muddatining uchdan ikki qismidan ortiq bo'lishi mumkin yemas. Sud tomonidan jazoni manzil-koloniyada o'tashi tayinlangan mahkum saqlash rejimini ashaddiy buzuvchi deb topilgan taqdirda, sud uni jazoning o'talmagan qismi muddatiga umumiy tartibli koloniyaga o'tkazadi. Ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyat sodir yetganlik, yehtiyosizlik oqibatida jinoyat sodir yetganlik va qasddan uncha og'ir bo'lmagan jinoyat sodir yetganlik uchun ozodlikdan mahrum yetish tariqasidagi jazo homilador ayollarga va uch yoshga to'lmagan bolalari bor ayollarga nisbatan, shuningdek qonunchilikka muvofiq yoshga doir pensiyaga chiqish huquqiga yega bo'lgan shaxslarga nisbatan tayinlanmaydi.

9. Umrbod ozodlikdan mahrum qilish favqulodda jazo chorasi bo'lib, mahkumni maxsus tartibli jazoni ijro yetish koloniyasiga joylashtirish orqali jamiyatdan muddasiz ajratib qo'yishdan iboratdir. Umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosi faqat javobgarlikni og'irlashtiradigan holatlarda qasddan odam o'ldirish (97-moddaning ikkinchi qismi) va terrorizm (155-moddaning uchinchi qismi) uchun belgilanadi. Umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosi ayolga, o'n sakkiz yoshga to'lmasdan jinoyat sodir yetgan shaxsga va oltmish yoshdan oshgan yerkakka nisbatan tayinlanishi mumkin yemas.

10. Harbiy yoki maxsus unvondan mahrum qilish – harbiy yoki maxsus unvonga yega bo'lgan shaxs og'ir yoki o'ta og'ir jinoyat uchun hukm qilinganida sud hukmi bilan mazkur unvondan mahrum qilinishi mumkin. Huquqni muhofaza qiluvchi organ, yuridik xizmat yoki boshqa davlat organlari xodimlariga berilgan unvonlar, martaba darajalari maxsus unvonlar hisoblanadi va ulardan mahrum qilinishi ham mazkur qoidalarga asoslanadi. Oliy harbiy yoki maxsus unvonga yoxud O'zbekiston Respublikasining davlat mukofotiga yega bo'lgan shaxs og'ir yoki o'ta og'ir jinoyati uchun hukm qilinganida sudning hukm asosida kiritadigan taqdimnomasiga binoan mazkur unvon yoki mukofotdan mahrum qilinishi mumkin. **Harbiy unvon** — har bir harbiy xizmatchi va harbiy xizmatga majbur shaxsga uning xizmat mavqyei, harbiy yoki maxsus tayyorgarligi, xizmat muddati, Qurolli Kuchlar yoki qo'shin turi yoxud maxsus qo'shinlarga mansubligiga muvofiq beriladigan unvon. Og'ir yoki o'ta og'ir jinoyati uchun shaxs Oliy harbiy (general-mayor va undan yuqori unvonlar) yoki Oliy maxsus unvonlar (masalan, II Oda general-mayor, general-leytenant, general-polkovnik) hamda unga tenglashtirilgan boshqa maxsus unvonlardan, shuningdek davlat mukofotidan mahrum yetilishi tartibiga ko'ra sud hukm asosida ushbu unvon yoki mukofotdan mahrum yetish to'g'risida taqdimnoma kiritishi mumkin. **Davlat mukofotlari quyidagilardan iborat:** “O'zbekiston Qahramoni” unvoni; O'zbekiston Respublikasining faxriy unvonlari; ordenlari; medallari; faxriy yorlig'i. Bunday unvon yoki davlat mukofotidan mahrum qilinishi, o'sha unvon yoki mukofotni bergan shaxs, ya'ni O'zbekiston Respublikasining Prezidenti tomonidan amalga oshiriladi.

Hulosa qilib aytganda Jazo ijtimoiy adolatni tiklash, jinoyat sodir etgan shaxsni axloqan tuzatish, huquqbuzarlik va jinoiy faoliyat davom etishiga to'sqinlik qilish, yangi huquqbuzarliklar sodir etilishining oldini olish maqsadida qo'llanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. 01.05.2023 yil. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son
2. O'zbekiston Respublikasining jinoyat kodeksi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1995-y., 1-son.
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-prosessual kodeksi. 01.04.1995-yil. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1995-y., 2-son.
4. T.Qo'chqorov, M.Haydarov, O'.Otayev Jinoiyat Huquqi O'zbekiston Respublikasi IIV akademik litseylari uchun darslik. T. Akademiya-2023 yil. 184 bet
5. <https://lex.uz/docs/>